

BİR DEVİR ÜSLUBUNUN BİR BÖLGE KARAKTERİNE DÖNÜŞÜ: ÇIKRIK CAMİİ KALEM İŞİ SÜSLEMELERİ

FROM THE STYLE OF AN ERA TO THE CHARACTER OF A REGION: ÇIKRIK MOSQUE HAND-DRAWN DECORATIONS

Çiğdem KARAÇAY*

ÖZ: Çıkrık Camii Çorum'un merkez ilçesine bağlı Çıkrık köyündedir. Caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Vakıf kayıtları arşivinde 1843 tarihli hatip ve imam atamasına dair belge caminin 19. yüzyılın ilk yarısında mevcudiyetini göstermektedir. Caminin giriş kapısı üzerinde yer alan tabelada 1904 tarihi okunmaktadır. Bu tarih caminin geçirdiği köklü bir onarıma ait olmalıdır. Camide gerçekleştirilen onarımlar caminin işlevselliğine yöneliktir. Camide işlevselliğe olduğu kadar estetik değerlere de önem verildiği harim mekânına girildiğinde anlaşılmaktadır. Harimde turkuaz rengin hâkim olduğu bitkisel motifler ve yazıdan müteşekkil kalem işi nakışlar yeni tarihlidir. Bu nakışlar sanatsal yaratımdan ziyade bir devrin geleneğinin bir bölge karakterine dönüşünü göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın amacı Çorum'da yüzyıllardır camileri süsleyen kalem işi nakış geleneğini Çıkrık Camii bağlamında irdelemektir. Çalışmada öncelikle Çıkrık Camii mimari ve süsleme özellikleri tanıtılarak belgelenmiştir. Ardından il merkezinden ilçelere ve köylere yayılan geleneğin kilit taşı olması sebebiyle Çorum merkez camiler ve Çıkrık köyünün 1990'lı yıllara kadar Mecitözü'ne bağlı bir köy olmasından kaynaklı Mecitözü ve Mecitözü'ne bağlı köylerde tespit edilen kalem işi nakışlarla süslü camilere bu çalışmada yer verilmiştir. Bahsi geçen bölgelerde camileri kalem işi nakışlarla süslemenin bir dönem üslubu olarak 18. yüzyıldan itibaren görüldüğünü, günümüzde ise geleneksel estetik anlayış ile kültürel pratiğe dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Mecitözü, Çıkrık Köyü Camii, kalem işi, nakış, tezeyinat

ABSTRACT: Çıkrık Village is located in the central district of Çorum. Çıkrık Mosque is located in the village center. There is no construction inscription of the mosque. The document regarding the appointment of the imam dated 1843 in the foundation records archive shows that the mosque existed in the first half of the 19th century. The date 1904 is read on the sign on the entrance door of the mosque. This date must belong to a radical repair that the mosque underwent. The repairs carried out in the mosque are aimed at the functionality of the mosque. When you enter the harim, it becomes clear that the mosque attaches importance to aesthetic values as well as functionality. The hand-drawn embroidery in the harim, consisting of floral motifs and text dominated by turquoise color, is of recent date. These embroideries are important because they show the transformation of the tradition of an era into the character of a region, rather than artistic creation. The aim of this study is to examine the tradition of hand-drawn embroidery, which has been decorating mosques in Çorum for centuries, in the context of Çıkrık Mosque. In the study, first of all, the architectural and ornamental features of Çıkrık

* Dr. Öğr. Üyesi-Hitit Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Resim Bölümü/Çorum-cigdemkaracay@gmail.com (Orcid: 0000-0002-0218-4785)

Mosque were introduced and documented. Then, Çorum was included because it is the keystone of the tradition that spread from the city center to the districts and villages. Çıkrık Village was a village affiliated with Mecitözü until the 1990s. For this reason, the mosques identified in Mecitözü and its villages are included in this study. It is possible to say that decorating mosques with hand-drawn embroideries in the mentioned regions has been seen as a period style since the 18th century, and today it has turned into a cultural practice with a traditional aesthetic understanding.

Keywords: Mecitözü, Çıkrık Village Mosque, hand-drawn work, embroidery, decoration

Giriş

Çıkrık köyü, Çorum il merkezine 45 km. uzaklıkta Çorum'un merkez ilçesine bağlı bir köydür. Bulunduğu köyün ismi ile anılan Çıkrık Camii köy merkezinde yer almaktadır. Köy tüzel kişiliği mülkiyetindedir. Yapının inşa kitabesi bulunmadığı için ne zaman ve kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. Caminin ana giriş kapısı üzerindeki tabelada 1904 tarihi okunmaktadır. Arşiv araştırmaları sonucunda yapıya ait iki belgeye ulaşılmıştır¹. Belgelerden ilki Vakıflar Genel Müdürlüğü vakıf kayıtları arşivinde hatip ve imam atamasına dair H. 1259/M. 1843 tarihli belgedir². Bu belge caminin 1843 yılında mevcudiyetini göstermektedir. Diğer belge Başbakanlık Osmanlı arşivindedir. Mecitözü kazası³ Çıkrık karyesinde bulunan cami ve mektebin onarım ihtiyacına mukabil gerçekleştirilen keşif gezisine dair belge H. 1309/M. 1891-92 tarihlidir⁴. Bahsi geçen belge ışığında caminin giriş kapısı üzerindeki tabelada yer alan 1904 tarihinin köklü bir onarımla ilişkili olduğu söylenebilir. Camide farklı dönemlerde mimari anlamda çeşitli onarımlar yapılmıştır. Bu onarımlarla ilgili belge bulunmamaktadır. Onarımlar caminin işlevselliğine yöneliktir. Bunun yanı sıra caminin işlevselliği kadar estetik değerlerine de önem verildiği harim mekânına girildiğinde anlaşılmaktadır. Caminin harim mekânını turkuaz rengin hâkim olduğu bitkisel motifler ve yazıdan müteşekkil kalem işi nakışlar süslemektedir. Kalem işi nakışlar 2019 yılında yapılmıştır. Öncesinde de caminin kalem işi nakışlarla süslü olduğu söylenmekle birlikte süslemelere dair belge ya da fotoğraf bulunmamaktadır.

Çorum'da camileri kalem işi nakışlarla süslemenin yaygın olduğu görülmektedir. Bazı camilerde özgün kalem işi nakışlar kısmen de olsa korunarak günümüze ulaşmıştır. Bazı camilerde restorasyon çalışmaları esnasında mevcut boya tabakasının kaldırılması ile altından özgün doku ortaya çıkarılmıştır. Çıkrık Camii'nin 2019 yılında yapılan kalem işi nakışları ise sanatsal yaratımdan ziyade Çorum'da 18. yüzyıldan itibaren camileri süsleyen kalem işi nakışların geleneksel estetik anlayışla 21. yüzyılda

¹ Belgelere ulaşmam konusunda yardımları ve belgelerin transkripsiyonu için Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığı Vakıf Uzmanı Sayın İbrahim Turhan'a teşekkür ederim.

² VGMA218 numaralı defterin 8. sayfasının 60. sırası.

³ Çıkrık köyü 1990'lı yıllarda Çorum merkez ilçesine bağlanmıştır.

⁴ BOAEV/MKT1810/83.

devamlılığı vurgulaması açısından kıymetlidir. Bu çalışma, Çıkrık Camii'ni süsleyen kalem işi nakışlar bağlamında bir devrin geleneğinin bir bölge karakterine dönüşünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle Çıkrık Camii'nin mimari ve süsleme özellikleri tanıtılıp fotoğraflarla belgelenmiştir. Ardından bölgede tespit edilen örneklerle yer verilmiştir. Çorum'da erken tarihli özgün kalem işi nakışlı camiler il merkezindedir. İl merkezinden ilçelere ve köylere yayılan geleneğin kilit taşı olması sebebiyle öncelikle Çorum merkez camiler, Çıkrık köyünün 1990'lı yıllara kadar Mecitözü'ne bağlı bir köy olmasından kaynaklı Mecitözü ve köylerinde tespit edilen kalem işi nakışlı camilere bu çalışmada yer verilmiştir.

Çıkrık Köyü Camii Mimari Özellikleri

Cami köy merkezinde bulunmaktadır. Hafif meyilli bir arazi üzerine inşa edilen cami, doğu-batı doğrultusunda içten içe yaklaşık 14.43x10.20 cm. ölçülerinde harim, yapının kuzey cephesine sonradan eklenen iki katlı ek bir bölüm ile kuzeybatısındaki minareden oluşmaktadır (Görsel 1). Caminin minaresinin ne zaman inşa edildiği bilinmemekle birlikte sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Minarenin dikdörtgen formlu kesme taş kaidesi harim duvarı ile aynı seviyede ve cami beden duvarına bitişiktir. Kaideden silindirik gövdeye geçiş, kenarları iki üçgen şeklinde pahlanan pabuçla sağlanmaktadır. Silindirik gövde tek şerefelidir. Şerefe taşkınlığı çıkımlarla süslüdür. Silindirik formlu petek, âlem ile nihayetlenen konik bir külah ile örtülüdür (Görsel 2).

Görsel 1(solda): Çıkrık Camii, kuzey cephe genel görünüş

Görsel 2 (sağda): Çıkrık Camii, güney ve batı cepheleri, minare

Çıkrık Camii dıştan sade bir yapıdır. Kıрма çatılı yapının beden duvarları kesme taş ile örülmüştür. Avlusu bulunmayan camiye giriş, yapıya sonradan eklenen ve cami ana kütesine bitişik iki katlı giriş ünitesinden gerçekleşmektedir. Bu bölüm doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen uzanmaktadır (Görsel 1). Alt kat ve üst katta ikişerli olmak üzere toplam sekiz pencere bulunmaktadır. Üst kata batı kanattaki merdivenler ile çıkılmaktadır. Bu bölümden harime geçiş mihrap eksenindeki çift kanatlı bir kapı ile sağlanmaktadır.

Dış mekânın sadeliğine karşın harim dinamik bir etkiye sahiptir. Harime girildiğinde ilk dikkat çeken iç mekânın aydınlığıdır. Harim, güney, doğu ve batı cephelerde 20 pencereden ışık almaktadır. Pencerelemeler iki sıralıdır. Caminin batı cephesinde üst sırada iki, alt sırada iki pencere vardır. Üst sıra pencereler yuvarlak kemerli, alt sıra pencereler düşey dikdörtgen biçimindedir. Simetrik konumlanan alt sıra pencerelerin kuzey yönünde harime girişi sağlayan bir kapı bulunmaktadır. Kadınlar mahfiline çıkışı sağlamak için sonradan açılan bu kapının yerinde önceleri bir pencere olduğu anlaşılmaktadır. Doğu cephede üst sırada yuvarlak kemerli üç, alt sırada düşey dikdörtgen üç pencere vardır. Yapının en hareketli cephesi güney duvarıdır. Güney cephede üst sırada yuvarlak kemerli altı pencere, alt sırada düşey dikdörtgen dört pencere yer almaktadır (Görsel 3).

Görsel 3: Çıkrık Camii, harim

Harim düz ahşap tavan ortasına bağdadi kubbe yerleştirilen örtü sistemine sahiptir. Bağdadi kubbe sıvalı ve badanalı, kubbeye örtülü bölümün dışında kalan kısımlar düz ahşap tavadır. Bağdadi kubbe güneyde yağlı boya ile boyalı yuvarlak kesitli iki ahşap sütun, kuzeyde ahşap mahfil destekleyen sütunlar üzerine oturmuştur. Sıvalı ve beyaz badanalı harim duvarları alt sırada yer alan pencerelerin hizasına kadar ahşap lambri kaplanmıştır (Görsel 3).

Harimin kuzey ve batı yönleri mahfil olarak düzenlenmiştir. Kuzeydeki mahfilin alt kısmı üç bölüme ayrılmıştır. Mihrap mihvri olan orta bölüm harime girişi sağlarken doğu ve batı kanadı korkuluklarla çevrili mahfil olarak düzenlenmiştir (Görsel 4). Batı kanadın bir bölümü camekânlı bir oda şeklinde görevli odası olarak tertip edilmiştir. Görevli odasının hemen yanında üst kat mahfile çıkılan merdivenler yer almaktadır. Kuzey yöndeki mahfil sonradan gerçekleştirilen onarımla batı yöndeki mahfilden bağımsız hale getirilmiştir (Görsel 5). Kadınlara tahsis edilen batı yönündeki mahfile çıkış kuzeybatı köşeye eklenen merdivenler ile sağlanmaktadır. Minareye çıkış bu merdivenlerin hemen yan kısmına açılan kapıdan gerçekleşmektedir. Harimi kuzey ve batı yönlerde "L" şeklinde çevreleyen mahfil beyaz renkli yağlı boyalı ahşap sütunlar ile taşınmaktadır. Bu sütunlardan kuzey yönde dört, batı yönde üç sütun serbest tertip edilmiştir. Harimde kuzey mahfilde alt ve üst katta, batı mahfilde üst katta sütunlar

arasına kemerler atılmıştır. Mihrap ekseninde mahfilin orta bölümü güneye doğru çıkıntı yapmaktadır. Mahfili beyaz renkli yağlı boyalı ahşap korkuluklar çevrelemektedir (Görsel 5).

Görsel 4 (solda): Çıkrık Camii, kuzey cephe mahfil

Görsel 5 (sağda): Çıkrık Camii, batı cephe mahfil

Mihrap, kuzey giriş aksına konumlanmıştır. Kaş kemerli mihrap yarım daire şeklinde girintili bir nişe sahiptir. Dikdörtgen çerçeve içine alınan mihrap her iki yanda sütunlarla sınırlandırılmıştır. Sütunların üst kısımları vazo şeklinde tertip edilmiştir. Harimin güneydoğu köşesinde ahşap vaiz kürsüsü, güneybatı köşesinde ahşap minber yer almaktadır (Görsel 3).

Çıkrık Köyü Camii Tezini Özellikler

Harimde tezini açısından ilk dikkat çeken unsur kalem işi nakışlardır. Günümüzde mevcut olan kalem işi nakışlar 2019 yılında nakkaş Nail Çalışkan ve ekibi tarafından yapılmıştır. Caminin bağdadi kubbesinin daha öncede kalem işi nakışlarla süslü olduğu, ihtiyaç dâhilinde köy halkı tarafından gerçekleştirilen onarımlar esnasında nakışların sıvanarak kapatıldığı ve bugün camiye süsleyen motiflerin caminin bağdadi kubbesinde bulunan özgün kompozisyona kısmen bağlı kalınarak yapıldığı belirtilmektedir. Mesleğe hattat olan babası Murat Çalışkan ile başlayan Nail Çalışkan'ın harimde tasvir ettiği kompozisyonlar, hattat Murat Çalışkan'ın parşömen, mukavva veya levha üzerine kalıplaştırdığı motiflerden oluşmaktadır (Karaçay, 2021: 609-610). Caminin kalem işi nakışları her ne kadar yakın tarihli olsa da motifler geleneksel üsluptan izler taşımaktadır. Kalem işi süslemelerin bağdadi kubbede yoğunlaştığı görülmektedir. Bağdadi kubbenin merkezinde dilimli bir göbek bulunmaktadır. Göbeğin etrafı ve bağdadi kubbe eteğini tiğ ve salbeklerden oluşan ½ şemse motif dizisi dolanmaktadır. Motiflerin içleri tek eksenli simetrik rûmî tepelik motifleri ile bezelidir. Bağdadi kubbede göbeğin etrafı ve kubbe eteğindeki kompozisyonun arasında kalan boşlukta penç motifleri tasvir edilmiştir. Motiflerde turkuaz, mavinin tonları, kırmızı, sarı ve beyaz renkler kullanılmıştır (Görsel 6). Bağdadi kubbede tasvir edilen motiflere kuzey duvarda da yer verilmiştir.

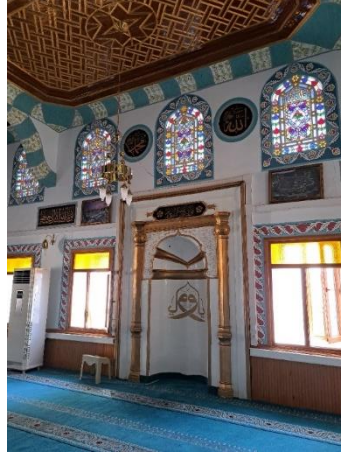
Görsel 6: Çıkrık Camii, Bağdadi kubbe tezyinat

Harimde kalem işi süsleme pencerelerde de yoğun olarak görülmektedir. Stilize iki yaprak arasında şaşırtmalı olarak tasvir edilen stilize çiçek motiflerinden oluşan kompozisyon üst sıra pencerelerin etrafını bordür gibi çevrelemektedir. Alt sıra pencerelerde düşey dikdörtgen pencere etrafında stilize yaprak motifleri yinelenmektedir. Kullanılan renkler, Bağdadi kubbede olduğu gibi turkuaz, mavinin tonları, kırmızı, sarı ve beyazdır (Görsel 3).

Harimde görülen bir diğer süsleme unsuru kalem işi ile yapılan yazılı bezemelerdir. Mihrap üzerinde vitray pencerelerin her iki yanında simetrik yer alan madalyonlardan sağ tarafta “Allah lafz-ı Celalî, solda “Muhammed” ismi şerifi yazılıdır. Batı ve doğu duvarlarda, Allah’ın zatına işaret eden ismi “Hu” yazılıdır. Bağdadi kubbenin pandantiflerinde madalyonlar içerisinde sırasıyla “Ebubekir Rediyallahu anh”, “Ömer El Faruk Rediyallahu anh”, Osman Rediyallahu anh” ve “Ali Rediyallahu anh” yazılıdır. Mahfil katında yine madalyonlar içerisinde “Hasan Rediyallahu anh” ve “Hüseyin Rediyallahu anh” yazılıdır (Görsel 3, 6).

Bahsi geçen alanlar dışında kalem işi nakışlar, Bağdadi kubbe eteğinin alt kısmında, kemerlerin iç ve dış yüzeylerinde ve ahşap tavan eteğini dolanan bordürlerde görülmektedir. Renk kullanımı ile kare birimlere bölünmüş izlenimini uyandıran bu alanlarda bir birimde turkuaz diğer birimde beyaz zemin üzerine oldukça stilize tasvir edilen bitkisel kompozisyon görülmektedir (Görsel 4-6).

Çıkrık Camii’nde tezyinat kalem işi ile sınırlı değildir. Cami de ahşap tavan da bir süsleme unsurudur. Süsleme sadece mihrap önünde uzanan ahşap tavanda görülmektedir. Burada amaç mihrap önü mekânını vurgulamaktır. Mihraba yakın düz ahşap tavan doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Köşeleri pahlı yatay dikdörtgen konumdadır. Çıtakâri ince dikdörtgenlerle oluşturulan baklava deseni ve ortada bir daire içerisine alınan iç içe geçmiş altı kollu ve dört kollu iki yıldız motifinden müteşekkil bir göbek bulunmaktadır (Görsel 7). Bağdadi kubbenin diğer üç tarafında yer alan ahşap alanlar süslemesizdir.

Görsel 7: Çıkrık Camii, güney cephe

Camide görülen bir diğer süsleme unsuru vitraylı üst sıra pencerelerdir. Bitkisel motiflerin tasvir edildiği kompozisyonda, taç yapraklı çiçekler, stilize lale motifleri ve stilize yapraklar betimlenmiştir. Mavi, sarı, yeşil, kırmızı, mor, pembe ve beyaz renklerle oluşturulan kompozisyon ışığın etkisi ile camide dinamik bir etki yaratmaktadır (Görsel 7). Üst sıra pencerelerin dış şebekeleri kalıplama tekniği ile eşkenar dörtgen motiflerle tezyin edilmiştir.

Mihrap sade olmakla birlikte altın rengi boya ile hareketlilik kazanmıştır. Mihrap nişini çevreleyen dikdörtgen çerçevenin ince silmesi, köşe sütunceler, mihrap kemerinin üzeri, mihrap nişi etrafı ve mihrap kemeri altın rengi yağlı boya ile boyanmıştır. Mihrapta bir diğer süsleme unsuru sütuncelerin nihayetlendiği vazo motifleridir. Mihrap nişinde “çok seven, çok sevilen” anlamlarına gelen “Ya Vedud” yazılıdır (Görsel 7). Mihrabın batısında bulunan minber iki cephelidir. Minberin kapısı dilimli kemerlidir. Kapının köşe sütunceleri burmalıdır ve altın rengine boyanmıştır. Köşe topuzlarının ortasında âlem ile nihayetlenen ahşaptan bir taç vardır. Üstten ve alttan üç sıra silme ile hareketlendirilen dört sütunun taşıdığı taht bölümünde sütunlar birbirine dilimli kemerle bağlıdır ve bu bölüm ahşap külahla örtülüdür. Minberin yekpare korkuluğu süslemesiz olup sarı renkli iki sıra ince kontur ile vurgulanmıştır. Minberin büyük dik üçgen şekle yakın yüzü, üçgen, kare, dikdörtgen ve altıgen motiflerle süslüdür. Altıgen motif kare bir çerçeve içerisine alınmıştır. Motifler altın yıldız rengine boyanmıştır (Görsel 8). Minberde olduğu gibi harimin güneydoğu köşesinde yer alan vaaz kürsüsü de altın yıldız renkli boya ile hareketlendirilmiştir.

Görsel 8: Çıkrık Camii, minber

Çorum, Mecitözü ve Mecitözü'ne Bağlı Köy Camilerinde Kalem İşi Süsleme Üzerine

İnşa tarihi bilinmemekle birlikte vakıf kayıtları arşivinde hatip ve imam atamasına dair ulaşılan belge ışığında Çıkrık Camii'nin 19. yüzyılın ilk yarısında mevcudiyetini bilmekteyiz. Çıkrık Camii inşa edildikten sonra farklı zamanlarda birtakım onarımlar geçirmiştir. Bu onarımlar ile ilgili belge bulunmamaktadır. Ancak caminin ana giriş kapısı üzerinde yer alan 1904 tarihi caminin geçirdiği köklü bir onarıma ait olmalıdır. Çıkrık Camii'nde köy halkı tarafından gerçekleştirilen onarımlar camide zamana bağlı oluşan yıpranmayı telafi ederek caminin ibadete açık kalabilmesi adına işlevselliğe yöneliktir. Camide dikkat çeken husus ise caminin işlevselliğine verilen önem kadar estetik değerlerinin de göz önünde bulundurulmasıdır. Camide mihrap önünde uzanan ahşap tavan özgünlüğünü korurken, bağdadi kubbe ve harim duvarlarında yakın zamanda yapılan kalem işi nakışlar dini ve sivil mimaride yüzyıllardır süregelen üslubun günümüz temsilcisidir. Caminin kalem işi süslemeleri her ne kadar sanatsal yaratım olarak değerlendirilemese de ihtiyaç dâhilinde yapılan zaruri onarımların yanı sıra tezyini unsurların da vazgeçilmez olduğunu göstermesi açısından kıymetlidir. Bölge yapılarında tezyini unsurlara geçmişten günümüze verilen önem bir devrin üslubunun bir bölge karakterine dönüşü olarak yorumlanabilir. Çorum Ulu Camii'nin yakın zaman önce gün ışığına çıkarılan özgün kalem işi nakışları bahsi geçen devri 18. yüzyıla kadar götürmektedir.

Çorum Ulu Camii'nin inşa kitabesi yoktur. Cami içerisindeki ahşap künde-kârî minberde H. 706/M. 1306 tarihi yazılıdır. Karamağaralı (1965: 120), minberin cami ile zaman açısından münasebeti olmadığını, minberin ne zaman ve nerden camiye nakledildiğini tespit etmenin mümkün olmadığını belirtmektedir. Çorum Ulu Camii ile ilgili olarak "Sultan Alaaddin utekasından Hayreddin'in bina ettiği ve Murat Han hazretlerinin tamir eylediği Cami-i Kebir", "Çorum'da Sultan Murad binası Cami-i Kebir" gibi isim ve bilgiler bulunmaktadır. Dolayısıyla caminin Selçuklu sultanlarından

III. Alaaddin Keykubad zamanında, Hayrettin adlı usta tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Ilıca, 2006: 37). Büyük onarımlar geçirerek günümüze ulaşan caminin bugünkü şeklini 1810 ve 1911 yıllarında aldığını belirten Dündar (2004: 91) caminin en tezyinatlı unsurun harimin orta mekânını örten, yazı ve bitkisel motiflere süslü bağdadi kubbe olduğunu belirtmektedir.

Yüzyıllardır ibadete açık olan Çorum Ulu Camii'nde zaman içerisinde tadilat gerektiren eksiklerin oluşması üzerine 2022 yılının Kasım ayında ihale yapılmış ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü koordinesinde caminin restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (URL-1). Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli Şube Müdürü Mustafa Uzun, restorasyonu halen devam eden camide Osmanlı dönemine ait ve yıllar önce yapılan tadilatlar sırasında üzeri sıva ile kapatılan 200 ila 250 yıllık kalem işi süslemelerin ortaya çıkarıldığını, ana kubbede yağlı boya süslemelerin bulunduğu ve bunların raspalanmasının ardından kök boya ile yapılan eski döneme ait özgün süslemelerin açığa çıktığı, yazı (dört halife isminin yazılı olduğu "Cihar-ı Yari Güzinler") ve bitkisel süslemeli kalem işlerinin kubbenin yanı sıra kasnaklarda, kubbe geçişlerinde ve pandantiflerde mevcut olduğunu belirtmektedir. Ayrıca ahşap yüzeylerde tavan göbeklerinde gölgeli kök boya ile yapılan süslemeler ortaya çıkarılmıştır. Açığa çıkarılan kalem işi süslemeler aslına uygun bir şekilde yenilenmektedir. Restorasyon çalışmalarının tamamlanmasının ardından Ulu Camii ibadete açılacaktır (Görsel 9, 10), (URL-2).

Görsel 9: Çorum Ulu Camii, pandantiflerde kalem işi süslemeler (URL 3)

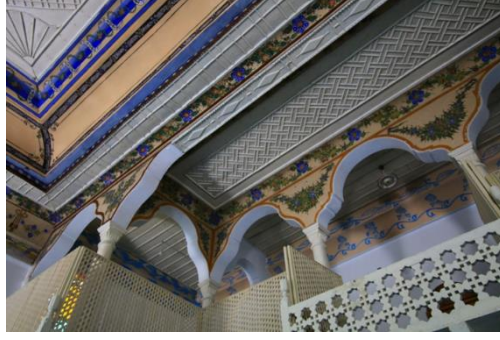
Görsel 10: Çorum Ulu Camii, kalem işi süslemeler detay (URL 4)

Çorum'da restorasyon çalışmaları devam eden bir diğer cami Kulaksız Camii'dir. 2020 yılının Eylül ayında ihalesi yapılmış ve Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü koordinesinde restorasyon çalışmalarına başlanmıştır (URL-5). Ulu Camii'nin küçük bir benzeri olan caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Ancak caminin 1814-1815 yıllarında yapıldığı kabul edilmektedir. Camide kare planlı harim bağdadi kubbe ile örtülmüştür. Ortasındaki göbek dışında süsleme bulunmayan kubbede vitraylı dört pencere bulunmaktadır. Kubbe dışındaki ahşap tavanlar çitakâri motiflerle süslenmiştir (Dündar, 2004: 50-56). Restorasyon çalışmaları esnasında raspanarak alçı ve çimentonun temizlenmesi ile Kulaksız Camii'nde özgün kalem süslemeler ortaya çıkarılmıştır (Görsel 11), (URL-6).

Görsel 11: Kulaksız Camii, kalem işi süslemeler (URL 6)

Çorum'un tarihi simgelerinden olan Ulu Camii ve Kulaksız Camii'nde yıllar önce yapılan tadilatlar sırasında üzerleri sıvayla kapatılan ve uzun yıllar sonra yeniden gün ışığına çıkarılan kalem işi süslemeler, 18. yüzyılın sonlarından itibaren Çorum'da mimari süslemede bir dönem üslubu olarak kalem işinin varlığını göstermektedir. Camileri boyalı nakışlarla süslemenin bir bölge karakterine dönüşü şehir merkezi ile sınırlı değildir. Çıkrık köyünün 1990'lı yıllara kadar Çorum'un Mecitözü ilçesine bağlı bir köy olması sebebiyle Mecitözü'ndeki camilere baktığımızda kalem işi süslemenin ilçe merkezinde de mevcudiyeti görülmektedir. Mecitözü Elvan Çelebi Zaviyesi bu açıdan çok önemlidir. Günümüzde cami olarak kullanılan Elvan Çelebi Zaviyesi'nin inşa tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte 14. yüzyıldan günümüze ulaştığı düşünülmektedir. Yapı 1750 yılından sonra büyük onarım geçirmiştir. Eyice (1968: 238), yapıda tasvir edilen kalem işi süslemelerin 18. yüzyıl sonu ile 19. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilebilecek üslup özellikleri sergilediğini belirtmektedir. Yazı, nesne ve bitkisel motiflerden oluşan özgün süslemeler Çorum'da olduğu gibi Mecitözü'nde de kalem işi süslemenin estetik bir beğeni olarak varlığına işaret etmektedir (Görsel 12).

Görsel 12: Mecitözü Elvan Çelebi Zaviyesi kalem işi süslemeler

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Çorum ve Mecitözü'nde camileri süsleyen kalem işi nakışların zamanla köylerde de yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Mecitözü'nün Alören köyünde bulunan cami buna güzel bir örnektir. Alören Camii'nin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Çerkez (2019: 496-502), harim mekânı içerisindeki minare kapısında yer alan 1899 tarihinin, caminin mimari ve süsleme özellikleri de göz önüne alındığında yapım yılına ait olduğunu belirtmektedir. Harimin kuzeybatı köşesinde dikdörtgen panodaki kitabede okunan 1942 yılının ise kalem işi süslemelerin yapıldığı yıla işaret ettiğini kabul etmektedir. Caminin yoğun duvar resimlerinde stilize bitkisel motifler, stilize ağaçlar, yazı, mimari tasvirler ve nesneli bezeme görülmektedir (Görsel 13). Günümüzde metruk vaziyette olan camide 2023 yılında Tokat Vakıflar Bölge Müdürlüğü koordinesinde restorasyon çalışmalarına başlanmıştır. Camide kalem işi nakışlar aslına uygun olarak yenilenmektedir. Restorasyon çalışmaları tamamlandığında cami ibadete açılacaktır (URL-7).

Görsel 13: Mecitözü Alören Köyü Camii, harim, restorasyon öncesi,
(URL 8)

Mecitözü'nde kalem işi süslemeleri ile öne çıkan bir diğer cami Doğla Köyü Camii'dir (Görsel 14). Caminin inşa kitabesi yoktur. Hurufat defterlerinde camiye ait en erken belge 1839 tarihli hatip atamasına dair atik esas kayıdır. Camide bağdadi kubbe ve harim duvarlarında bitkisel motifler, yazılı bezemeler, mimari tasvirler ve geometrik motiflerden kalem işi süslemeler görülmektedir. Bağdadi kubbede yer alan yazı kartuşunda

okunan 1946 tarihi kalem işi süslemelerin yapılış tarihidir (Karaçay, 2021: 593-606).

Görsel 14: Mecitözü Doğla Köyü Camii, harim

Alören Camii ve Doğla Camii'nin kalem işi süslemeleri, Çorum'da ve Mecitözü'nde benimsenen estetik beğenin ilden ilçeye, ilçeden ise köylere yayıldığını göstermektedir. 20. yüzyılın ilk yarısına ait kalem işi süslemeleri ile günümüze ulaşan bu iki cami, bölgede daha pek çok yapıda bir gelenek gibi bu tezyinatın varlığına işaret etmektedir. Bu yapıların çoğu ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır. Çıkrık köyüne 4 km. gibi yakın mesafedeki İbek Köyü Camii'nde ise kalem işi süslemelere dair ipucu bulunmaktadır. İbek köyünde günümüzde iki cami vardır. Camilerden her ikisi de ibadete açıktır. İnşa tarihi bilinmemekle birlikte camilerden biri köyün eski camidir. Caminin bulunduğu avluya girildiğinde sol kısımda duvara yerleştirilen bir kitabe bulunmaktadır. Kitabe yıprandığı için okunamamaktadır. Caminin giriş kapısı üzerinde ise 1938 tarihi yer almaktadır. Bu tarih caminin onarımına ait olmalıdır. Keza caminin mimari özellikleri daha erken bir tarihe işaret etmektedir. Cami içten düz ahşap tavanlıdır. Caminin üst örtüsü ve taşıyıcılar özgünlüğünü korumaktadır (Görsel 15). Cephe duvarları beyaz boyalıdır ve alt sıra pencere hizasına kadar ahşap lambri kaplanmıştır. Mahfil katını taşıyan ahşap sütun başlıklarında oyma tekniği ile yapılan kompozisyonlar görülmektedir. Motiflerde ince ve zarif bir işçilik sözü konusu değildir. Bütününde sade bir görünüm sunmaktadır. Merkezde yıldız çiçeğin etrafını bir daire mahiyetinde saran üçgen şekiller, çarkıfelek motifi, üçgen şekillerden oluşan madalyonlar ahşap sütun başlıklarını süsleyen motiflerdendir. Tezyinatta dikkat çeken husus ise motiflerin mavi renk boya ile vurgulanmış olmasıdır (Görsel 16, 17). İbek Köyü Camii'nin bir zamanlar kalem işi nakışlarla süslü olduğunu söylemek rasपालа yapılmadan her ne kadar mümkün olmasa da mahfil katını taşıyan ahşap sütun başlıklarının, caminin kalem işi süslemeleri yapılırken renklendirilmiş olması olasıdır. Bir varsayımdan ibaret olan bu düşünce, Çorum merkezde Ulu Camii ve Kulaksız Camii'nde olduğu gibi restorasyon çalışmaları ile netlik kazanabilir.

Görsel 15: İbek Köyü Camii, mahfil katı

Görsel 16 (solda): İbek Camii, ahşap sütun başlıkları

Görsel 17 (sağda): İbek Camii, ahşap sütun başlıkları

Çorum'da ve Mecitözü ilçesinde takriben 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarından itibaren, Mecitözü'nün köylerinde 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren dini yapılarda kalem işi süslemenin mevcudiyetini gösteren camilere yukarıda yer verilmiştir. Bölgede estetik beğeniye hitap ettiği anlaşılan kalem işi süsleme harim mekânının görünürlüğünü arttırmak amacıyla gelenek gibi yüzyıllarca devamlılık göstermiştir. Gelenek kavramı halk bilimi anlamında Ekici (2008: 33-38) tarafından; "Eskiden beri devam edip gelen, gayri resmi yol ve yöntemlerle kazanılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan ve zamanın ihtiyaçlarına göre her kuşakta belli ölçüde bireysel yaratıcılığa ve değişmeye ve de gelişmeye izin veren, hareket ve materyal ürünleri üretme ve kullanma tarzı" şeklinde tanımlanmaktadır. Ekici ayrıca gelenek tanımlarında bugüne kadar genellikle "eskilik" ve "aktarma" olgularına vurgu yapıldığını oysa asıl vurgulanması gerekenin "yaratıcılık" ve sınırlı olarak "değişme" olduğunu dile getirmekte; değişimi, olumlu değişim ve olumsuz değişim olmak üzere iki grupta değerlendirmektedir. Eksiklikleri giderme, düzelme şeklinde olan değişimler olumlu değişim; mevcut yapıyı tamamen bozan, işlevini ortadan kaldıran değişimler olumsuz değişim olarak tanımlamakta ve her gelenekte değişme kavramı olduğuna değinmektedir. Geleneksel yaratmaların içinde değişme kavramı olduğunda geleneği; "eskiden beri devam edip gelen, ancak birey ve toplum tarafından belli seviyede ve aslını kaybettirmeyecek şekilde çeşitli özelliklerin değiştirilmesine izin veren, eski ve yeni unsurları birleştirerek her dönemde yeniden düzenleyerek yaratılan ve varlığını bu şekilde sürekli kılan

yapılardır” şeklinde ifade etmektedir. Çıkrık Camii’nin 2019 yılına ait kalem işi süslemeleri bu tanımın somut ifadesidir.

Çıkrık Camii, kalem işi süslemelerinin yanı sıra farklı unsurlar açısından da bölgedeki camilerle benzer özellikler taşımaktadır. Örneğin caminin üst sıra pencerelerinde görülen vitray süsleme Çorum merkezde Abdülbaki Paşa Camii, Çakır Camii, Gülabi Bey Camii, İnyetullah Camii, Kale Camii, Kellegöz Camii, Kubbeli Camii, Kulaksız Camii ve Kunduzhan Camii’nde önemli bir süsleme unsuru olarak dikkat çekmektedir. Çıkrık Camii’nin bölge üslubuna uygun bir diğer özelliği kaş kemerli yarım daire şeklinde girintili nişe sahip mihrap formudur. Çorum’daki cami ve mescitlerle ilgili bugüne kadar en kapsamlı araştırmayı yapan Dünder (2004: 52), bahsi geçen mihrap formunu “yivsiz istiridyе kabuğu” şeklinde ifade etmekte, Çorum’da bu mihrap formunun yaygınlığına işaret etmektedir. Çıkrık köyü gibi Çorum merkeze bağlı Üçköy Köyü Camii, Mecitözü’nde Elvan Çelebi Zaviyesi, Mecitözü Alören Köyü Camii ve Çorum merkezde Abdülbaki Paşa Camii, Çakır Camii, İnyetullah Camii, Kellegöz Camii, Kulaksız Camii, Kunduzhan Camii bahsi geçen mihrap formuna örnek olarak verilebilir.

Günümüze ulaşan yapıların şehrin kültür tarihine katkıları son derece önemlidir. Çorum’da yaşamış ve Çorum’un kültür hayatına önemli hizmetlerde bulunmuş Hasan Eşref Ertekin’in 1927-1968 yılları arasında tuttuğu günlüklerden derlenen “Eşref Ertekin’in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum” adlı kitapta Ertekin, yerine kütüphane yapmak gerekçesi ile Çakırlı Camii’nin yıkılması hususuna geniş yer vermiştir. 19 Temmuz 1935 tarihli notlarında, Çorum’da bulunan camilerin belki de en eskisi olduğunu dile getirmekte ve caminin yıkımını tarih ve âsâr (yapıtlar, eserler) yok olup gitmekte şeklinde yorumlamaktadır (Demiryürek ve Ozulu, 2017: 112-116). Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından son birkaç yıldır il genelinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları bu açıdan çok kıymetlidir. Restorasyon çalışmaları kültür varlıklarımızın özgün olarak günümüzde mevcudiyetini sağlamaktadır. Çorum Ulu Camii ve Kulaksız Camii’nde gün yüzüne çıkarılan yaklaşık 250 yıllık kalem işi süslemeler, 18. yüzyılda İstanbul’da ve Anadolu’da, Türk mimari süslemesinde yeni bir tür olarak ortaya çıkan kalem işi süslemenin eş zamanlı Çorum’da da varlığını ortaya koymaktadır. Çıkrık Camii ise yakın zamana ait kalem işi nakışları ile yüzyıllardır benimsenen estetik beğeniye bağlı bir geleneğin 21. yüzyıla ait temsilcisidir. Şehir merkezinde, ilçelerde ve köylerde Çıkrık Camii gibi daha pek çok camide yeni tarihli kalem işi süslemeler bulunduğu göz önüne alınırsa, ibadet mekânının görünürlüğünü arttıran bu geleneğin nesillerce devam edeceğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Çıkrık köyü 1990’lı yıllara kadar Çorum’un Mecitözü ilçesine bağlı iken bu tarihten sonra Çorum’un merkez ilçesine bağlanmıştır. Çıkrık Camii köyün merkezindedir. Caminin inşa kitabesi bulunmamaktadır. Vakıf

kayıtları arşivinde imam ve hatip atamasına dair belge ışığında caminin 19. yüzyılın ilk yarısında inşa edildiği söylenebilir. Giriş kapısı üzerinde yer alan tabelada 1904 tarihi okunmaktadır. Camide gerçekleştirilen onarımlar göz önüne alındığında bu tarih köklü bir onarıma ait olmalıdır. Köy merkezinde hafif meyilli bir arazi üzerine inşa edilen Çıkrık Camii, harim, yapının kuzey cephesine sonradan eklenen iki katlı ek bir bölüm ve kuzeybatısındaki minareden oluşmaktadır. Kıрма çatılı yapı dıştan sade bir görünüm sunmaktadır. İç mekânda dinamik bir etkiye sahiptir. Güney, doğu ve batı cephelerde üst üste iki sıralı 20 pencereden ışık alan ve aydınlık bir görünüm sunan harim mekânı düz ahşap tavan ortasında bağdadi kubbelidir. Harimde tezyinat açısından dikkat çeken unsur kalem işi nakışlardır. 2019 yılında nakkaş Nail Çalışkan ve ekibi tarafından yapılan kalem işi nakışlar parşömen, mukavva veya levha üzerine kalıplaştırılan, turkuaz rengin hâkim olduğu bitkisel motifler ve yazıdan müteşekkildir. Tezyinat bağdadi kubbede yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra harim duvarları ve pencere etraflarında da kalem işi süslemeler görülmektedir. Camide betimlenen kalem işi süslemeler sanatsal bir yaratımdan ziyade bir devrin geleneğinin bir bölge karakterine dönüşünü göstermesi açısından kıymetlidir. Çıkrık Camii, Çorum ve ilçesi Mecitözü'nde takriben 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarından itibaren, Mecitözü'nün köylerinde 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren dini yapılarda görülen kalem işi süslemenin geleneksel estetik anlayış ile 21. yüzyılda devamlılığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Çerkez, M. (2019). Mecitözü'nde mütevazı bir külliye: Alören köyü külliyesi. *History Studies*, 11(2), 495-533.
- Demiryürek, M.- Ozulu, A. (2017). *Eşref Ertekin'in günlüklerinden bir zamanlar Çorum*. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Dündar, A. (2004). *Çorum camii ve mescitleri*. Ankara: Motif Yayınları.
- Ekici, M. (2008). Geleneksel kültürü güncellemek üzerine bir değerlendirme. *Millî Folklor*, 80, 33-38.
- Ilıca, A. (2006). *Çorum Ulu Camii ve vakıfları*. Ankara: Matsa Basımevi.
- Karaçay, Ç. (2021). Gelenekçi duvar resminde kültürel kodların çözümlenmesi: Doğla Camii örneği. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20(2), 589-622.
- Karamağaralı, H. (1965). Çorum Ulu Camiiindeki minber. *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1, 120-142.
- Semavi, E. (1968). Çorum'un Mecitözü'nde Aşık Paşa-oğlu Elvan Çelebi Zâviyesi, *Türkiyat Mecmuası*, 15, 211-244.

Elektronik Kaynaklar

- URL-1: <https://www.vgm.gov.tr/ihaleler/corum-merkez-ulu--alaattin--camii-onarimi-isi> (Erişim: 20.09.2023).
- URL-2: <https://www.osmancikhaber.com.tr/corum-ulu-camide-250-yillik-osmanli-motifleri-ortaya-cikti> (Erişim: 20.09.2023).

- URL-3: <https://www.osmancikhaber.com.tr/corum-ulu-camide-250-yillik-osmanli-motifleri-ortaya-cikti> (Erişim: 20.09.2023).
- URL-4: <https://www.osmancikhaber.com.tr/corum-ulu-camide-250-yillik-osmanli-motifleri-ortaya-cikti> (Erişim: 20.09.2023).
- URL-5: <https://cdn.vgm.gov.tr/ihale/k30031063/kulaksiz-ihale-ilani.docx> (Erişim: 20.09.2023)
- URL-6: <https://www.leblebi.tv/ulucami-ve-kulaksiz-camiindeki-tarihi-doku-gun-yuzune-cikariliyorr> (Erişim: 20.09.2023)
- URL-7: <https://www.corumhakimiyet.net/corumda-150-yillik-caminin-restorasyon-calismalari-basladi> (Erişim: 26.09.2023)
- URL- 8: <https://www.corumtime.com/tarihi-cami-restore-edilecek/> (Erişim: 04.10.2023)

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etięi Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir./Article does not require an Ethics Committee Approval.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.